

INDIVIDUALITET SUPSTANCIJE I REPREZENTACIJA U LEIBNITZA

Uz 8. i 9. poglavlje "Rasprave o metafizici"

IGOR MIKECIN
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/JDC: 1(091)LEIBNITZ:111.3
Pregledni članak
Review

Primljeno
: 1997-11-12
Received

U 8. i 9. poglavlju "Rasprave o metafizici" Leibnitz, na temelju prethodno izloženog potpunog pojma jednostavne supstancije, pokazuje unutarnju svezu između supstancijalne individuacije i reprezentacije. Suprotstavljajući se povijesno naslijeđenom kasnoskolastičkom razumijevanju pitanja individuacije, Leibnitz uspostavlja princip identiteta nerazlučivoga i iz njega, u osloncu na tomistički nauk o anđelima, dokazuje bitni individualitet jednostavne supstancije. Princip individuacije, po Leibnitzu, nije u akcidentalnim određenjima supstancije, nego u samoj njezinoj biti koju konstituiraju sve njezine modifikacije i koja se očituje prije svega kao moć reprezentacije. Ono što određuje svaku pojedinu supstanciju u njezinu individualitetu različit je stupanj jasnoće i odjelitosti, te različita perspektiva njezine reprezentacije cijelog univerzuma.

KLJUČNE RIJEČI: supstancija, individualitet, reprezentacija, princip identiteta nerazlučivoga

U 9. poglavlju *Rasprave o metafizici (Discours de Métaphysique)* Leibnitz izriče dva "značajna paradoksa" ("paradoxes considerables"). Prvi od

njih glasi: "...il n'est pas vray que deux substances se ressemblent entierement, et soyent différentes *solo numero*, et que ce que S. Thomas asseure sur ce point des anges ou intelligences (*quod ibi omne individuum sit species infima*) est vray de toutes les substances..."¹

Paradoks iznosi na vidjelo međusobnu bitnu različitost i individualitet jednostavnih supstancija. Pojam individualiteta supstancije Leibnitz uvodi u otporu prema povijesnofilozofijskom predajom naslijeđenoj skolastičkoj postavci prema kojoj je moguća nerazlučivost dviju pojedinačnih supstancija s obzirom na identitet njihove biti i podudarnost svih njihovih akcidentalnih svojstava. Gledano iz obzora te postavke, održiva je brojčana množina pojedinačnih supstancija uz jedinstvo njihove biti kao onoga općeg koje sve individualno obuhvaća i nadilazi. Ono što se pritom modificira jest jedino princip individuacije. Razlog je neidentiteta ili tvar (*materia*) ili puka različitost prema broju (*solo numero*).

Nasuprot tome Leibnitz postavlja *principium grande* identiteta nerazlučivosti. Prema tom principu je identično ono što se ne može razlikovati kako prema svojoj biti tako ni prema svojim akcencijama. Drugim riječima to znači: Dvije supstancije koje se u svojim modifikacijama potpuno podudaraju ne mogu biti dvije. Supstancijalni identitet sastoji se u tome da se nijedna akcencija neke supstancije ne može razlikovati ni od jedne akcencije neke druge supstancije.

Pitanje individualiteta postavljeno u okviru pojmova identiteta i razlike u Leibnitza počiva na principu *praedicatum-inesse-subjecto*, izvedenom u 8. poglavlju *Rasprave o metafizici*, iz kojeg slijedi određenje potpunog individualnog pojma supstancije (*notio completa vel individua*). Potpuni pojam nekog subjekta u sebi sadrži sve predikate koji mu se priiču. Ako se pak jednom te istom subjektu priiče više predikata, i ako se taj subjekt ne priiče više nijednom drugom, naziva se individualnom supstancijom. Individualne supstancije su aktualizirani, tj. egzistirajući potpuni pojmovi. Ili: bit je individualne supstancije u tome da njoj pripada potpuni pojam. Akcencija je ono čiji pojam ne sadrži sve ono što se može priiči subjektu kojemu taj pojam pripada. U individualnoj supstanciji kao subjektu, naprotiv, sadržane su sve akcencije kao predikati. No budući da su, po Leibnitzu, sve akcencije neke individualne supstancije konstitutivne za njezinu potpunost i individualitet, te da joj ne "pridolaze" izvana, one su sve, kao individualne, bitne. Bit supstancije je postavljena u potpunu određenost njezina pojma, tj. svih njezinih akcencija.

¹ "...nije istinito da dvije supstancije potpuno nalikuju, i da su različite *solo numero*, te ono što sv. Toma u svezi s time tvrdi o anđelima i inteligencijama (da je tada svaki individuum najniža vrsta) istinito je za sve supstancije..." - Disc. de Met. Cap. 9; G. phil. IV, 433.

Ukupnost akcidenција, koje su isključivo individualne, tvori, dakle, samu bit supstancije. *Principium identitatis indiscernibilium* pokazuje da postavljanje identiteta supstancija u njihovu bit kao u ono opće previđa supstancijalitet individualnih akcidenција onoga pojedinačnog.

Pojedinačna se supstancija ne individualizira iz jednog principa koji onom općem, bitnom tek naknadno pripada. Individuacija o kojoj je riječ u Leibnizta oslanja se na tomistički nauk o anđelima: *Omne individuum est species infima*. Kod jednostavnih supstancija otpada individuacija općenitosti biti na osnovi svojstava materije. Stoga je razlikovano mnoštvo jednostavnih supstancija mnoštvo individuirajućih biti. Svaka pojedinačna supstancija ujedno je i svoja vlastita bit. Jedinstvo biti i egzistencije pojedinačne supstancije vrijedi za skolastičko mišljenje samo u području nauka o anđelima. U Leibnizta pak zadobiva ono svoje univerzalno ontologijsko značenje.

Sva različita akcidentalna određenja neke supstancije sačinjavaju razlike biti i sva su očitovanje same biti. Nema potpuno neodređene, dakle od akcidentalnih određenja neovisne biti, nego je svaka već individuirana u egzistirajućoj pojedinačnoj supstanciji, tj. u njoj je neodvojiva od njezine egzistencije. Tako mišljena jedincatost i bitnost svega pojedinačnoga razrješava pitanje o temelju individuacije, koje je postavljeno već i u najranijem Leibnitzovu spisu *De principio individui*, od sveze s naukom koji se upravlja načelom "unum specie". Ono pojedinačno jest individualno kroz svekoliko svoje bitstvo ("*omne individuum sua tota Entitate individuatur*"²). Ono što neku supstanciju uposebljuje kao po broju pojedinačnu nije neko određenje, kao što je materija, negacija ili *haecceitas*, koje se pridaje jedinstvu biti. Sama aktualna egzistencija neke supstancije kroz sve njezine modifikacije temelj je njezina individualnog jedinstva. Pitanje individualiteta nema dostatni doseg kadgod je naknadno dometnuto pitanju naravi ili biti supstancije, budući da je supstancija mišljena kao ono biće kojem pripada potpuni pojam ("...et c'est cette notion complète qui détermine *rationem generalitatis ad individuum*"³). U potpunoj određenosti individualnog pojma opća je bit aktualizirana u supstancijalnom pojmu biti nekog egzistirajućeg individuuma. *Entitas tota* kao princip individuacije zapravo je sama aktualno egzistirajuća supstancija. Time se otkriva dotad skriveni raspon pitanja individuacije: pitanje o temelju individualiteta pita o samoj biti ili naravi supstancije.

O tome je riječ u drugom paradoksu u 9. poglavlju *Rasprave o metafizici*. On glasi: "De plus, toute substance est comme un monde entier et comme un

² De princ. indiv., napose § 4; G. phil. IV, 15-26.

³ "i upravo je potpuni pojam taj koji određuje razlog općenitosti individuuma" - pismo Arnauldu (lipanj 1686); G. phil. II, 54.

miroir de Dieu ou bien de tout l'univers, qu'elle exprime chacune à sa façon, à peu pres comme une même ville est diversement représentée selon les différentes situations de celui qui la regarde".⁴

Ono paradoksalno u toj Leibnitzovoj postavci je to što se njome poistovjećuje pojedinačna supstancija sa cijelim svijetom, te se ona tako suprotstavlja ustaljenom shvaćanju svijeta kao cjeline koja u sebi obuhvaća pojedinačna bića. S druge pak strane, pojam supstancije podrazumijeva potpunost, dakle individualnu i samodostatnu cjelinu svojstava. Budući da se sva njezina svojstva pojavljuju kao specifične razlike, te u njoj ne postoji razlika između bitnog jedinstva i tvarne posebnosti, jedinstvo supstancije nije moguće više misliti kao ono opće koje se održava u mnoštvu svojih upojedinjenja. No iako je jednostavna supstancija tu mišljena kao zatvoreni, individualni sustav koji se u onom pojedinačnom na jedincati način od sebe sama, spontano razvija, ona ipak nije odriješena od svakog odnosa prema drugim supstancijama, nije bezsvjetovna.

Odnos supstancije i svijeta zbiva se unutar same supstancije pod vidom reprezentacije. Svaka je supstancija zrcalo Boga ili štoviše cijelog univerzuma. Ona izražava ili reprezentira svijet na svagda jednokratani i jedinstveni način. Stoga je upravo *nature représentative* supstancije ona koja "fait son caractère individuel".⁵ Princip njene individuacije nije vanjski (*extrinsecus*), niti je jedan njezin dio (egzistencija, esencija, materija, forma), nego je unutarnji (*intrinsicus*).

Leibnitz je u pismima Arnauld u općenito razjasnio što "u njegovu jeziku" znači *exprimer*.⁶ Bitna značajka koja odlikuje pojam 'zraz' ili 'reprezentacija' jest stalni i pravilni odnos ("un rapport constant et réglé") koji postoji između svake supstancije koja izražava i svih ostalih, po stupnju realiteta od nje različitih supstancija koje njome bivaju izražene.

Ono što je u razvoju pojma supstancije postavljeno u odnos reprezentacije po svome je stupnju realiteta neistovjetno, naime: na sebe upojedinjena supstancija i univerzum. "Substance individuelle" biva mišljena kao "repraesentatio mundi". U takvoj je reprezentaciji ono što se ima izraziti (*res exprimenda*) - svijet - jedno te isto. Ono, naprotiv, koje izražava svijet beskonačno je mnoštveno. Način odgovaranja (*responsio*) tako razlikovanih relata Leibnitz naziva zrcaljenjem. "Chaque substance toute seule exprime en elle

⁴ "Štoviše, svaka je supstancija poput čitavog svijeta i poput zrcala Boga ili cijelog univerzuma koji svaka od njih izražava na svoj način, po prilici kao što je jedan te isti grad različito reprezentiran prema različitim situacijama onoga tko promatra" - *Disc. de Met. Cap. 9*; Gerhardt, phil. IV, 434.

⁵ "sačinjava njezin individualni karakter" - *Syst. Nouv.*; G. phil. IV, 484.

⁶ Pismo Arnauld (rujan/listopad 1687); G. phil. II, 112.

tout l'univers; c'est un parfait miroir".⁷ Narav supstancije je u tome da reprezentira (izražava) sve druge, i to u odgovarajućim odnosima.

Pojam zrcaljenja dovodi bitak izraza i reprezentacije u svezu sa sviješću i percepcijom (shvaćanjem) kao jednom od dviju osnovnih akcidencija jednostavne supstancije. *Expressio* je tako opća oznaka za različite vidove svjesnog djelovanje, odnosno za različite percepcije na svim njihovim stupnjevima jasnoće i odjelitosti. Reprezentirajući svijet, supstancija ga shvaća, tj. percipira. Izražavajući svijet putem snage reprezentacije (*vis repraesentativa*) supstancija očituje svoju svjesnost na razini malih percepcija ("perceptions petites"), animalnog osjeta ("sentiment") ili razuma ("raison").⁸

Ono što svaka supstancija po svojoj biti izražava i shvaća jest svijet. No svaka je supstancija ujedno i biće u svijetu, te shodno tome svaka u svome izrazu odgovara izrazima svake druge.⁹ U tom je odgovaranju individualna supstancija izraz svih drugih. Izraz i percepcija svijeta ne dolaze supstanciji izvana, nego tvore samu narav supstancije. ("Omnis substantia singularis in perfecta notione sua involvit totum universum..."¹⁰)

Sve supstancije imaju isti sadržaj reprezentacije. Njihov individualitet proizlazi iz načina reprezentacije, i to dvojako: Svaka supstancija izražava svijet na samo njoj svojstven način ("à sa façon"¹¹) i u skladu s osobitom točkom gledišta na kojoj stoji.¹²

Isprva reprezentacija ima karakter općega. Ona je zajedničko određenje onog različitog; ono što je svim supstancijama zajedničko jest shvaćajuće izražavanje istoga svijeta. Razlika pak među njima ispostavlja se iz stupnja jasnoće i odjelitosti reprezentacije, odnosno stupnja njihove ograničenosti i savršenosti. Individualitet se supstancije nadalje konstituira kroz perspektivitet reprezentacije koji Leibnitz prikazuje na primjeru aspekata jednoga grada. Svaki promatrač jednoga grada predočuje jedan te isti grad, ali svaki na različit način budući da svaki zauzima različitu točku gledišta ("point de veue", "Schau-Punct"). Sa svake točke gledišta ono jedno te isto gledano pojavljuje se različito. Tako točka gledišta supstancije daje perspektivistički aspekt jedne cjeline.

Individualne su supstancije reprezentacije svijeta. U skladu s položajem koji zauzimaju u univerzalnom poretku njima se nadaje navlastit i nedjeljiv

⁷ "Svaka supstancija sama izražava u sebi cijeli univerzum; ona je savršeno zrcalo." - Syst. Nouv.; G. phil. IV, 475.

⁸ Usp. Monad. §§ 19-30; G. phil. VI, 598-623.

⁹ Usp. Disc. de Met. cap. 14.

¹⁰ "Svaka pojedinačna supstancija u svojem savršenom pojmu obuhvaća cijeli univerzum..." - Couturat 521.

¹¹ Syst. Nouv.; G. phil. IV, 484.

¹² Usp. Syst. Nouv.; G. phil. IV, 484.

aspekt cjeline. "Unaquaeque substantia exprimit totum Universum secundum situm atque aspectum suum, quatenus caetera ad ipsum referuntur".¹³ Zrcaljenje pojedinačnih supstancija individualne su perspektive cjeline. Reprerentirajuća supstancija sabire u svom vlastitom aspektu svijeta cijeli svijet. Stoga se bitni individualitet supstancije očituje upravo u ustrojstvu njezine reprezentacije.

Literatura

- COUTURAT (1988): *Opuscules et fragments inédits de Leibniz*, Alcan 1903
Olms, Édités par Louis Couturat.
- GERHARDT (1978): *Die philosophischen Schriften von G. W. Leibniz*, Hrsg.
Von C. J. Gerhardt. 7 Bde., Berlin, 1875-1890, Olms napose svesci II, IV,
VI i VII.
- SUAREZ (1965): *Metaphysicarum Disputationum Tomi duo*, Salamanca 1597,
Barcelona 1883/4, Hildesheim.
- Sv. TOMA AKVINSKI, (1860/61): *Summa Theologiae*, Pariz.

¹³ "Svaka supstancija izražava cijeli univerzum prema svom položaju i aspektu ukoliko se ostale odnose na njega istog" - Specim. inv.; G. phil. VII, 311.

Igor Mikecin: THE INDIVIDUALITY OF THE SUBSTANCE
AND REPRESENTATION IN LEIBNITZ
Along with chapter eight and nine of the "Treatise on Metaphysics"

S u m m a r y

In chapter eighth and nine of his "Treatise on Metaphysics" Leibnitz, on the basis of the previously expounded complete concept of the simple substance, shows the inner connection between substantiative individuation and representation. Opposing the historically inherited late Scholastic understanding of the question of individuation, Leibnitz establishes the principle of identity of indiscernibles and through it, basing his argument on Thomist teachings on angels, proves the essential individuality of the simple substance. According to Leibnitz, the principle of individuation does not reside in the accidental determinations of the substance but in its very essence which is constituted by all of its modifications and which is primarily manifested as the power of representation. What determines each individual substance in its individuality is the different degree of clarity and distinctness and the different perspective of its representation of the entire universe.

KEY WORDS: substance, individuality, representation, insperable principle of identity